

ZİLELİ MUHARREM EFENDİ VE RISÂLE-İ ŞÜKRİYE ADLI ESERİ

Zileli Muharrem Efendi And The Risale-I Şükriye

Doç. Dr. Muhammet KUZUBAŞ

Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kocaeli / Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-8662-2745

ÖZET

Muharrem Efendi; 16. yüzyılda Zile'de yaşamış olan, yaşadığı dönemde ve sonrasında çok sevilen ve saygı duyulan bir âlim ve mutasavvıftır. Genellikle halkı eğitmek ve halka bilgi vermek amacıyla eserler yazan Muharrem Efendi'nin çalışmamızın konusunu teşkil eden Risâle-i Şükriye adlı eseri de bu bağlamda yazılmış bir eser olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle eserde sade, akıcı ve anlaşılır bir dil kullandığını söylemek mümkündür.

Mensur bir metin olarak genellikle Eski Anadolu Türkçesi özellikleri görülen eser, temelde iki bâbdan oluşmaktadır. Birinci bâb üç fasıla ayrılmıştır. Birinci fasılda Fâtiha Süresi'nin tefsiri, ikinci fasılda Fatiha Süresi'nde bazı harflerin okunuşundan bahsedilmektedir. Üçüncü fasılda ise Fatiha Süresi'nin faziletlerini anlatmaktadır. Eserin ikinci bölümü Vitr namazı hakkındadır. Müellif bu bölümde, vitr namazının önemine ve mahiyetine değinmektedir. Müellifin eserinde anlattığı konuyu delillendirmek için Kur'an ayetlerinden, hadis-i şeriflerden, İslam büyüklerinin söz ve kıssalarından istifade ettiği görülmektedir. Çalışmamızda müellifin hayatı ve eserlerinden bahsedilecek, Risâle-i Şükriye adlı eser hakkında bilgi verilecek ve eserin transkripsiyonlu metni sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zileli Muharrem Efendi, Risale-i Şükriye, Tefsir, Fatiha Süresi, Tasavvuf.

ABSTRACT

Muharrem Efendi is a scholar and mystic who lived in Zile in the 16th century and was loved and respected during and after her lifetime. The work of Muharrem Efendi (its name is Risâle-i Şükriye), who usually writes works to educate and inform the public, can be considered as a work written in this context, which is the subject of our study. Muharrem Efendi, who wrote works in order to educate and inform the public in general, wrote her work called Risale-i Şükriye, which is the subject of our study, in this context. It is possible to say that a clear, fluent and understandable language is used in the work, since it is written by addressing the public.

As a prose text, the work, which generally has Old Anatolian Turkish features, basically consists of two main parts. The first chapter is divided into three chapters. In the first part, the interpretation of the Fatiha Surah is mentioned, and in the second part, the reading of some letters in the Fatiha Surah is mentioned. In the third part, he explains the virtues of Surah Fatiha. The second part of the work is about the Vitr prayer. In this section, the author touches on the importance and nature of the vitr prayer. It is seen that the author has benefited from the verses of the Qur'an, hadith-i sharifs, and the words and stories of the Islamic elders to prove the subject she describes in her work. In our study, the life and works of the author will be mentioned, information will be given about the work called Risâle-i Şükriye and the transcribed text of the work will be presented.

Keywords: Zileli Muharrem Efendi, Risale-i Şükriye, Tafsir, Surah Fatiha, Sufism.

1. GİRİŞ

16. yüzyılın önemli ilim adamlarından Zileli Muharrem Efendi tefsir, tasavvuf, fıkıh, dil bilgisi gibi alanlarda ortaya koyduğu eserlerle hem yaşadığı dönemde hem de sonraki yüzyıllarda hürmet gören bir şahsiyettir. Bugün Tokat'a bağlı bir ilçe olan Zile'de yaşayan ve hayatını ilmi ve tasavvufi çalışmalara vakfeden Muharrem Efendi, Muallim Dede veya Muharrem Dede olarak da anılmaktadır. Halvetî tarikatının önemli isimlerinden Abdülmecid Şirvânî'nin halifesidir; bu yönüyle de önemli bir mutasavvıftır. Muharrem Efendi, halk arasında sevilen bir şahsiyet olarak ârif ve kâmil bir zat olarak bilinmektedir.

2. ZİLELİ MUHARREM EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Muharrem Efendi, 910 (1504) yılında Tokat'ın Zile ilçesinde doğmuştur (Telkenaroğlu, 2019: 693). Sicill-i Osmânî'de, o dönemde Zile'nin Sivas'a bağlı bir kaza olması sebebiyle Sivâslı olduğu söylenmektedir (Mehmed Süreyyâ, 1308-1311: 99). Asıl adı, Muharrem b. Ebi'l-Berakât Muhammed b. 'Ârif b. Hasan'dır. Künyesi Ebu'l-Leys'tir. Anadolu'da yaygın olmayan bu künye nedeniyle teracim ve tabakat yazarları içinde, Muharrem Efendi'yi Arap zannedenler olmuştur. Ebu'l-Leys ve kardeşine ait Ebu's-Senâ gibi adlandırmalar, muhtemelen temenni kabilinde ve dua hükmüne geçsin diye babası tarafından yapılmıştır (Kahraman, 2017: 62). Muharrem Efendi'nin babası, Horasan'dan gelip Zile'ye yerleşen Ebu'l-Berakât Muhammed b. 'Ârif b.

Hasan ez-Zîlî'dir (Telkenaroğlu, 2012: 306). Annesi, Sultan Hatun'dur. Muharrem Efendi'nin dört oğlu ve bir kızı olmuştur. Oğullarından en meşhuru Şeyhî lakabı ile bilinen ve Halvetiyye tarikatının dördüncü ana kolu Şemsiyye'nin bir şubelerini teşkil eden Sivâsiyye'nin kurucusu Abdülmecid Sivâsî'dir. Muharrem Efendi, Halvetiyye'nin Şemsiyye kolunun kurucusu Ebü's-Senâ Şemseddin Sivâsî ile Sivas'ta bir müddet müftülük yapan Halvetî şeyhi İsmâil Sivâsî'nin de ağabeyidir (Telkenaroğlu, 2019: 693). Kızı Safâ Hatun ise, mutasavvıf Dîvân şairlerinden Abdülahad Nûrî'nin annesidir (Coşkun, 2001: 3).

Muharrem Efendi, İslami ilimlerde ilk tahsilini kâfi derecede babasından görmüştür. Babasının isteği üzerine kardeşleri Şemseddin ve İbrahim ile birlikte Tokat'a gitmiş ve Tokat'ın meşhur âlimlerinden Arakiyeci-zâde Şemseddin Efendi'den senelerce tahsil görmüştür. Daha sonra yine kardeşi Şemseddin Efendi ile birlikte İstanbul'a giderek tahsilini tamamlamış, ardından Zile'ye dönerek hayatının sonuna kadar tedrisle meşgul olmuştur (Telkenaroğlu, 2012: 307). Osmanlı Müellifleri'nde h. 1000 (m. 1591/1592) tarihinde vefat ettiği yazılıdır (Mehmed Tâhir, 1972: 99). Vefat tarihiyle ilgili olarak Sicill-i Osmânî'de de aynı kaydı görmekteyiz.

Eserleri:

1. Hediyyetü's-Su'lûk fi Şerhi Tuhfeti'l-mülûk
2. Tercüme-i Hilyetü'n-Nebî
3. Haşiyeye ale'l-Feva'idi'z-Ziyâiyye li'l-Câmî fi Şerhi'l-kâfiye
4. Künûzu'l-Evliyâ ve Rumûzu'l-Asfiyâ
5. Lûgat-ı Fârisî
6. Risâle Tergîbî'n-nâs
7. Umdetü'n-nisa
8. Tergîbü'l-müte'allimîn
9. Menâkıbu Ebû Hanîfe ve E'immeti'l-mezâhib
10. Cübbü'l-mesâ'il (Hubbü'l-mesâ'il)
11. Zelletü'l-kârî bi-'inâyeti'r-Rabbi'l-Bârî
12. Tenbîhü'l-gâfilât
13. Risâle-i Şükriyye (Muharrem Efendi'nin eserleri hakkında ayrıntı bilgi için bakınız: Zorlu, 2010; Kahraman, 2017; Telkenaroğlu, 2019)

3. RISÂLE-İ ŞÜKRİYE

Dinî ve öğretici mahiyette bir eser olan Risâle-i Şükriyye'nin metnini esas aldığımız nüshası, Milli Kütüphane Tokat Zile İlçe Halk Kütüphanesi koleksiyonunda 60 Zile 153 demirbaş numarasıyla kayıtlı yazma kitapta 1b-22b varaklar arasında yer almaktadır. Harekeli nesihle yazılan eser 13 satırdır. Kitabın sırtı vişne rengi meşindir. Aynı renkte kendinden desenli kâğıt kaplı mukavva ciltli olan kitabın yaprakları da yer yer lekeli. Söz başları kırmızıdır. Yazma kitap içinde Risâle-i Şükriyye'den başka Muharrem Efendi'nin Tenbîhü'l-Gâfilîn, Umdetü'n-nisâ, Cübbü'l-mesâ'il adlı eserleri de mevcuttur. Kitapta ayrıca dinî kıssaların yer aldığı 11 varaktan oluşan Câmî'u'l-Hikâyât yer almaktadır.

Hacı Davud tarafından istinsah edildiği belirtilen Risâle-i Şükriyye'nin sonunda müellif hakkında bilgi veren manzum bir bölüm bulunmaktadır:

El-ḥamdülillâh bu kitab oldı tamâm
Ol Resûl-i Ekreme yüz biñ selâm
Hem mü'ellifidür Ebu'l-leysi'z-zîlî
Raḥmetu'llâhi 'aleyhi yevme'l-ḳıyâm

Bu manzum bölümün devamında Risâle-i Şükriyye'nin tamamlanmasıyla ilgili hicri 1003 (m. 1595) tarihinin verildiği görülmektedir. Ancak, bu tarih eserin müellif tarafından mı tamamlandığı yoksa müstensihî Hacı Dâvûd tarafından istinsahının bitiriliş tarihi mi olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır. Hem Sicill-i Osmânî ve Osmanlı Müellifleri'nde hem de müellifle ilgili yazılan diğer kaynaklarda müellifin vefat tarihi olarak h.

1000 (m. 1591/1592) ittifak edildiği dikkate alındığında, bu manzumenin müstensih tarafından eklendiği ve eserin istinsah tarihini gösterdiği anlaşılmaktadır:

Biñ üçünci yılda idi te'lıfi

Hem cemāziye'l-evvel idi ihtitām

Du' āsı-çün eylemişdür bunı

Fātihayı dirig itmeñ ey kirām

3.1. Eserin Muhtevası

Risāle-i Şükriye, iki bâbdan oluşmaktadır. Birinci bâb, üç fasıla ayrılmıştır. Birinci fasıl, Fatiha Sûresi'nin isimleri ve tefsiri hakkındadır. İkinci fasıl, Fâtiha Sûresi'nde yer alan bazı kelimelerin okunuşuna dairdir. Üçüncü fasıl ise, yine Fâtiha Sûresi'ni okumanın faziletlerine ve faydalarına dairdir. Eserin ikinci bâbı vitr namazının fazileti, üç rekât oluşu ve son rekâtında kunut duasının okunmasıyla ilgilidir.

3.2. Eserin Dili ve Üslûbu

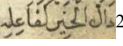
Osmanlı döneminde halka bilgi vermek ve halkı eğitmek için didaktik ve öğretici mahiyette yazılan eserler, genellikle halkın anlayabileceği sade bir dille yazılmaktadır. Halkı dinî-tasavvufi konularda bilgilendirmenin ilk planda olduğu bu tür eserlerde genellikle sanat kaygısının güdümediği düşünülür. Elbette ki bu durum, dil ve üslûbun estetik zevkten uzak olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Müellifler, ağır bir dil kullanmaktan imtina ederken klâsik Osmanlı nesrinin en güzel örneklerini de yine bu tür eserlerde gösterirler.

Muharrem Efendi, her ne kadar medrese kültürüyle iç içe yaşasa da halkı bilgilendirmek gibi bir gaye ile hareket ettiği için Risāle-i Şükriye'de genellikle halk Türkçesi denebilecek nitelikte sade bir dil kullanmıştır. Uzun Arapça ve Farsça tamlamalardan mümkün olduğunca uzak durmuş, dinî ıstılahaya ait konuları ve fikhî hususları anlatırken bile sade ve canlı bir dili tercih etmiştir. Bu tür bölümlerde elbette Arapça ve Farsça tamlamalar kullanılmıştır, ancak bunların birçoğunun yazı ve hatta konuşma dilinde klâsikleşmiş kalıplar olduğunu, o dönem nesri için ağır sayılamayacağını söylemek gerekir. Muharrem Efendi'nin İslâmî literatüre ait bazı kavramları Türkçe terminolojinin yetersiz olması sebebiyle orijinal hâlleriyle kullanmasının eserin dilinin sadeliğine gölge düşürmediğini ve bu kavramların üslûbun canlılığı içinde eritildiğini belirtmek gerekir. Anlattığı konuya delil getirmek için Hz. Peygamber'e ve bazı dinî-tasavvufî büyüklere ait kıssalarda da aynı şekilde sade ve akıcı bir dil kullanmaya gayret göstermiştir.

Risāle-i Şükriye; halk arasında kullanılan ve bazıları bugün arkaikleşmiş birçok kelimeye/eye yer verilmesi ve kelimelerin imlâ ve telaffuzu konusunda eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen dil hususiyetlerini ihtiva etmesi bakımından da kıymetli bir eserdir.

4. METİN

RİSÂLE-İ ŞÜKRİYE

(1b)¹ Va' d buyrulmuş ümîddür. Bu vefür ile mefvür ve bu ecr-ile me'cür olayuz diyü tazarru' itmegin ² ümîdine hem bu kitâbı okuyanlar ilâ yevmi'l-kıyâme bu haqîri bir fâtiha-y-ıla yâd kabrinde rûh-ı revânın âbâd itmek recâsına *müste'iyenâ billâh mütevekkilen 'ala'l-lâhi şürû* olundu. Bu kitâba Risāle-i Şükriye diyü ad virdüm. İki bâbda bile şükürün vücûbın beyân itdüğü-çün bu kitâbı iki bâb kılp evvelki bâbı dağî üç faşl eyledük. Evvelki faşl süre-i Fâtihanuñ tefsiri ve esâmisi beyânındadır. İkinci faşl ihtilâf-ı kurrâ beyânındadır ve üçüncü faşl bu süre-i şerifenüñ fezâyili ve menâfi' i beyânındadır. İkinci bâb vitr namâzınuñ üç rek'at olmasınuñ ve okumağa kunüt ta'yin olunmasınuñ ve kunütüñ ma'nâsınuñ ve fezâyilinüñ beyânındadır.

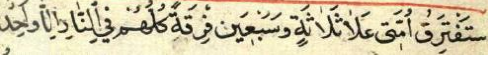
El-faşlu'l-evvel fi *esâmi's-sûreti's-şerife* ya' ni bu faşl süre-i Fâtihanuñ kaç adı vardur ve 'aded-i âyâtı kaçdur ve 'aded-i kelimâtı ve 'aded-i hurûfı ve tefsiri beyânındadır. Geldük imdi bu süre-i şerifenüñ on adı vardur. Birisi süre-i Fâtihatü'l-kitâbdur, ikincisi sûretü'l-hamddür, üçüncüsü ümmü'l-kitâbdur, dördüncüsü (2a) seb' a'l-meşânî, bişinci sûretü'l-kenzdür, altıncısı sûretü'l-vâfiye, yidincisi sûreti'l-kâfiye, sekizinci sûretü's-şifâ, toközüncü sûretü's-şalât, onıncı esâs-ı kitâbu'l-lâh. Bu on aduñ her birisinüñ vech-i tesmiyesi tefâsirde mufaşşal beyân olunmuşdur ammâ esâsü'l-kitâb dinildüginüñ sebebin icmâlen biz beyân idelüm. Sebebi budur ki süre-i

¹ Eserin nüshasında 1a bölümü kopuk/eksiktir. Esere başlarken gelenek olarak karşılaştığımız hamdele, salvele ve besmele bölümünün eksik olan 1a'da yer aldığı düşünülebilir.

² Hayra vesile olan, hayrı işleyen gibidir (Tirmizî, İlm, 14; Ebû Dâvûd, Edeb, 114-115/5129).

Fātiha Qur'ānuñ esāsıdır. Esās diyü her nesnenüñ aşlına ve temeline dirler, ya'ni Fātiha Furkānuñ aşlıdır. Furkān Tevrātuñ ve İncilüñ ve enbiyāya inen cemī' şahāyifüñ aşlı ve bünyādıdır. Anuñ-çün süre-i Fātihaya esāsü'l-kitāb dinildi. Tefsirü Teysirde³ eydür: Fātihanuñ daği *bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīmi*dir. İbni 'Abbās razıya'l-lāhu 'anhü⁴ buyurdu ki her nesnenüñ bir esāsı ve bünyadı vardır. Evvelā yir gök temeli ve bünyadı Mekkedür ki Haḫ Te'ālā evvelā Mekkenüñ yirini halk eyledi. Andan çevre yanından arturup yiri döşeyüp mağrib-ile meşriḫ cenüb-ile şimālüñ arasını töldürdü. Anuñ-çün Mekkeye ümmü'l-ḫurā dinildi. Mekkenüñ daği temeli aşağada yidinci kat yirdür ki adı 'Acībādür ve gökleriñ daği aşlı esāsı yukarıda yidinci kat gökdür ki (2b) adı Ğarībādür ve tağlarıñ aşlı esāsı Ḳaf Tağıdır ve cennetüñ esāsı cennetü'l-'Adndür ki cennetleriñ göbegidür ve 'azāb evleriñ esāsı aşağaki yidincidür ki adı cehennemdür. Cemī'-i derekātuñ esāsı yidincidür ki olduğı-çün götürisine cehennem diyilür ammā yidi derekenüñ her birinüñ başka başka adları ve her birinüñ başka ehli vardır. Bu maḫalde beyāni münāsib degüldür ve insānun aşlı Ādem nebıdür ve cemī' maḫlūḳātuñ ve enbiyānuñ esāsı ḫatimü'r-rusül Muḫammed Muştafādür şalla'l-lāhu 'aleyhi ve sellem. Anuñ-çün Haḫ

Te'ālā ⁵ buyurdu. Benī İsrā'ilüñ esāsı Ya'ḳub peygamberdür. Süre-i Fātiha yidi āyettür. Anuñçün seb'a'l-meşāni dinildi ve yigirmi beş kelimedür ve yüz yigirmi üç ḫarfdür. *el-ḫamdü li'l-lāh* ya'ni cemī' ḫamd idicileriñ ḫamdi ve şükr idicileriñ şükri Allāh Te'ālāya maḫşüşdür. İy ğāfil ādem oğlanı! Gele zikr eyle, Haḫ Te'ālā saña ne ni'metler virmişdür ki seni it ḫurd ve sā'ir ḫayvāndan eylemeyüp insānı mükerrem eyledi. İnsāndan (3a) daği naşārā ve yehūdiden ve mecūsiden ve ğayrı keferre milletinden itmeyüp kemāl-i kereminden tevfiḳı birle mü'minlerden eyledi ve andan artuḫ şefi'u'l-müzniḫin ḫabībü rabbi'l-'ālemīn Muḫammed Muştafāya ümmet eyledi ki ḳāle'n-nebiyyü 'aleyhi's-selām

⁶ bundan ulu ni'met olmaz. Bundan ğayrı bedenümüzde zāhir ni'metler ki el ü ayak göz ü ḳulaḫ dil ü tudaḫ oğul uşak ve şıḫḫat selāmet ve bī-dirig ni'metler ki şayıлмаğ-ıla dükenmez. Götürü lā rayb Ḥazret-i Ḥaḫḳuñ 'aḫāsıdır. Ḳāle me'a

⁷ Ğāfil olanlar bu ni'metleriñ ḳadrini bilmez, şükrin daği edā idemez. Bu a'zā ni'metleriñ ḳadrini elsüz ve ayaḫsuz ve gözsüzlerden ve şıḫḫat-i bedenüñ ḳadrini uzun uzaḫ marāza mübtelā olan şāhib-i firāşlardan ve şüretā bilesin ki bu a'zālar ve şıḫḫat-i beden ne maḫüle ni'metler imiş ve ne maḫüle şafā ve sa'ādet imiş. BEYT

Māhi ne bilür ḳadrini mānuñ

Düşmeşe sāḫiline deryānuñ

Pes Haḫ Te'ālā nihāyetsüz ni'metlerine ḫamd ü (3b) şükrüñ vüçübün ta'lim ve telḫin idüp *el-ḫamdü li'l-lāhi rabbi'l-'ālemīn* buyurdu. Zirā ana raḫmine düşelden ḳabre dek dükenmez ni'metine müstaḫraḳuz. Bu ma'nāya ve ḫamde istihḳāḳına *rabbi'l-'ālemīn* dimekle işāret eyledi. Ḥikayetdür ki şeyḫ-i muḫaḫḳaḫ mürşid-i muḫḫaḫ re'isü ehl-i sünnet ve ḫādī'n-nebīl-i li'l-ümmet Ḥasan Başri ḳuddise sırruhū'l-'azīze bir kişi gelüp didi ki: "Yā şeyḫa'l-islām! Ḳatı faḫīr, fākaya mübtelāyam. Baña şadaḳāt-ı müsliminden bir nesnecük cemī' idi vir didi." Şeyḫ ḫazreti buyurdu ki: "Kişi sende faḫīrlik 'ālāmeti yok. El'ān sende yitmiş seksen biñ aḫceliḫ ni'met müşāhede iderem. Nice faḫīr olursın ki el ü ayak göz dıldür. Bu a'zālarıñ cümlesi ālāt-ı kesb ü esbāb-ı rızḳdır. Bu ālāt-ı esbāb-ile ḫelāl kesb eyle. Bu ni'metler ile ḫalka el uzatmaḫ kişiye ḫarāmdür didi." Kişi eydür: "Ben el-ile kesb eylemek öğrenmedüm." Şeyḫ buyurdu ki: "Yā baḫḫāl, gel imdi elüñün birisin yā ayaḫuñün birisin kes, baña vir, saña yigirmi biñ aḫce vireyüm ki bu 'uzuvlarıñ her birinüñ (4a) diyeti ve ḳiymeti yigirmi biñ aḫcedür." Kişi eydür: "Yā şeyḫa'l-müslimīn, elsüz ayaḫsuz ne dirlik olur." Şeyḫ daği incinüp: "Yā ḳallāş tenbel ten-perver! ḫelāl kesbi terk idüp rızḳuñ ḫarāmdan ḫaleb idersin. Haḫ Te'ālā bu eli ve ayaḫı ve gözi ve dili hem tā'ata ve hem kesbe vesīle için ḫalk iderdi. Bunları me'āş-ı ḫarūdiyyeñe şarf itmeyiceḫ tā'ata daği keslānsın. Senüñ gibi baḫḫāl-ı 'uḫālī Allāh ve Resülü'l-lāh sevmez, ben daği sevmezem." diyü maḫallinden ḳovdu. *Rabbi'l-'ālemīn* ancılayın Allāh ki 'ālemleri bisleyicidür, ya'ni rızḳ u naşībın ve nemāsın viricidür ki terbiye ile ḫatreyi 'ummān ve zerreyi āsumān ider. Meşelā ana raḫmine düşen bir ḫatre nuḫfe ḫırḳ gün çalkadup uyuşuḫ ḫan ider. Ḳırḳ gün daği çalkadup çeynenmiş et gibi ider. Ḳırḳ gün daği terbiyet idüp kemükleriñ birbirine çatar. Ḳırḳ daği terbiye idüp kemükleriñ üstüne et geydürür. Ḳırḳ gün daği terbiye idüp et üstüne deri

³ Adı geçen tefsir Nesefi'ye aittir: Et-teysir Fi't-tefsir, Necmeddin Ömer en-Nesefi, (hzl. Muhammed Coşkun) İstanbul: TYEK, 2019

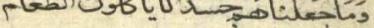
⁴ 'anhā yazılmıştır, ancak Arapça dil bilgisi kaidesine uygun olarak 'anhü olmalıdır (müzekker).

⁵ *Levlāke levlāk lemā ḫalaktü'l-eflāk: Sen olmasaydın, Sen olmasaydın; felekleri (Kāinātu) yaratmazdım (Dini-tasavvufi kaynaklarda ḫadīs-i kudsi olarak rivayet edilmektedir.*

⁶ Ḥadis-i şerif şu şekildedir: "Setefteriku ümmeti 'alā şelāsetin ve seb'ine firḫaten küllühüm fi'n-nār illā firḫaten vāḫıdeten ve hiye mā ene 'aleyhi ve aḫḫābi" (Bakınız: Aclūni, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafā, Dāru lḫayāi't-Türāsi'l-Arabī, I-II, 3. bsk., Beyrut 1351-2/1932, I/149-151).*

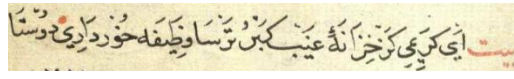
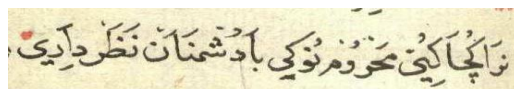
⁷ "Elinizde nimet olarak ne varsa Allah'tandır (Nahl Suresi, 53). (Ayette "vema" ifadesi metinde "fema" şeklinde yazılmıştır.)

geydürüp bedeninin tamām ider. Andan dört ay on gün tamām olduḡda Ḥaḡ Te‘ālā ḡudret-ile nefh-ı rūḡ idüp raḡim taḡarcuḡnuñ (4b) iḡi toḡtoluḡunuñ iḡinde ve raḡim ḡarlıḡında ve ḡarın ḡarañuluḡında bu üç zulmetüñ iḡinde bi-ḡudreti‘l-lāḡ kebḡ boḡulmayup ḡuncuḡmayup dört ay yigirmi gün nefes virüp alup yatur. Bu

ma‘lūmdur ki ḡıdāsuz cān-avar olmaz. Ḳāle Te‘ālā ⁸ buyurdu. Ḥaḡ Te‘ālānuñ kemāl-i ḡudretün ve gizlü lüḡfların gör ki mü‘min ḡullarınıñ aḡzı kelime-i ḡeḡādet mevzı‘ı olmaḡın murdār ḡayz ḡanın ne mevzı‘ı ḡeḡādetle lāyık görmeyüp ḡıdāsın göbeginden yidürdü. Hem hażma ḡuvvet virüp bevl ü ḡā‘iḡ itdürmedi. Her nesne ki ḡarāmdur murdārdur, hem ḡıfl-ı ḡāyr-ı mükellefüñ aḡzından ḡarām ḡanı ḡıdā eylemeḡi lāyık görmedi. Zulüm cehül ‘acül Ādem oḡlanlarını gör ki, kāmil-i insān-ı mükellef olduḡda ḡelāl loḡma taḡḡiline ḡādir iken ḡelāl ḡarām dimeyüp ḡeḡādet mevzı‘ından ḡınzır etinden eḡed ḡarām yiyüp ḡınzır ḡanı gibi ḡamrī iḡerler, yine cennete girmek ḡama‘ın iderler. Ḳāle Te‘ālā

(5a) Atamız Ādem peyḡamber ve anamız Ḥavvā ‘aleyhimü’s-selām cennette ḡecere-i menhiyyeden bir loḡma yutmaḡ-ıla cennetten ḡıḡardılar taḡra dek. Ḥarām-ile ten-perver olanlar cennete girmek mi umarlar ve bi‘l-cümle ‘āleme ‘ibret naḡarı-ile baḡsavuz ma‘lūm olur ki ana ḡarında kebḡ nuḡfe kırık günde bir ḡurı aḡar bulduḡı gibi götüri ḡayvānātuñ ḡarındaḡı netāyic daḡı böyledür. Kezālik cemī‘-i ecsām-ı nāmıyāt ve eḡcār-ı nebātāt ve yir altındaḡı ḡubūbāt daḡı Ḥazret-i Ḥaḡḡuñ terbiye ve taḡarrufı-y-ıla bōstān-ı sebsitān-ı gūn-ā-gūn ve aḡaclara bıdaḡlarında envā‘-ı fevākihi rummān-ı rū-nūmūndur. Bu beyān götüri Rabbinüñ ma‘nāsıdır. *El-‘ālemīn* Allāḡ Te‘ālādan ḡayrısı ‘ālemdür. *Zirā* cümle ecsām ü a‘rāz u ‘ulvī ve süflī görünen götüri eḡyā ‘ālemdür, ya‘ni vücūd-ı ḡāni‘a ‘ālāmetdür ve ḡāhiddür ki yirlerüñ ve göklerin binası ve yirlerde olan nāmıyātuñ nemāsı ve intifaḡı vü fenāsı vücūd-ı mü‘eḡḡire delıldür. *Zevi‘l-‘uḡūl* olan bu maḡnū‘atdan ḡāni‘i añlar bilür. Nitekim oturduḡun eviñ binası kendüden degüldür, elbette bir üstāduñ (5b) bināşıdır. *Er-raḡmān* ya‘ni ancılayın Allāḡ ki ‘aḡūḡdur, ya‘ni mübālaḡa ile esirgeyicidir. Esirgemesi dünyāda kāfire vü müsliḡmāna ve ‘āḡıye vü muḡı‘a berāberdür ki kereminden kāfirlerüñ küfri ve ‘āḡilerüñ ‘iḡyānı-çün rızḡların ve ḡayrı ni‘metlerin kesmeyüp mü‘min-i muḡı‘ler gibi el ayak ve göz ḡulaḡ ve oḡul uḡaḡ eksük eylemez ve ḡıḡḡat ü selāmet-ile ecel-i muḡadderlerine dek bisler.

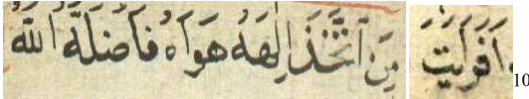
Zirā götürisi maḡlūḡdur ve ḡullarıdır, keremine lāyık budur ki cümlesi berāber merzūkı olalar. *Er-raḡīm* ya‘ni ancılayın Allāḡ ki raḡmeti mü‘minlere maḡḡūḡdur ki ḡıyāmetde günāḡların ‘afv idüp fażl-ile cennete ḡoyar ve derecāt virür, ‘ameller-ile me‘cūr ider, müḡāhede vesilesi-y-ile mesrūr ider ve kāfirleri cehennemde ‘azāb-ile maḡzūl ve meḡḡūr ider. *Mālīki yevmi‘d-dīn* ya‘ni ancılayın Allāḡ ki yevm-i mizānuñ ve yevm-i cezānuñ māliki ve ḡākimidür. *Mālīk* elifle ‘Āḡım ve Kisā‘i kırā‘atıdır ammā *Melik* (6a) elifsüz bākī meḡāyih kırā‘atıdır ki taḡḡili ikinci faḡılda gelür.

Mes‘ele: Eger su‘āl olunursa ki Ḥaḡ Te‘ālā mālikiyyetini āḡiret günine taḡḡiḡüñ vechi nedür, me‘a hażā dünyānuñ daḡı māliki ve ḡākimi idi? El-cevāb: Dünyāda mālik mecāziler milkde nizā‘ itmişlerdi, Fir‘avn ve Nemrūd ve ḡayrı cebābirler gibi ki her birisi rubūbiyyet da‘vāsın idüp milkü‘l-llāḡda nizā‘ idenler ḡıyāmet güninde Ḥazret-i Ḥaḡ tarafından *limeni‘l-mülke‘l-yevme* dinildüḡde, ya‘ni ḡıyāmet güninde māliki kimdür diyü ḡıḡāb geldüḡde dünyāda rubūbiyyet da‘vāsın idüp milk benümdür diyen gerden-keḡlerden götürisi ‘acz ü ḡuḡurların bilüp bu günün māliki Vāḡidü‘l-Gaffār Allāḡdur, biz Allāḡnuñ ḡullarıyuz diyü ḡumḡuluk idüp ḡulluḡlarına i‘tirāz ideler, cümlesi ‘aczlerin bilüp ḡıyāmet milkinde nizā‘ ider bulunmaduḡı-çün *mālīki yevmi‘d-dīn* diyü taḡḡiḡ eyledi. Çünki Ḥaḡ Te‘ālā zātını ulūhiyyet-ile ve rubūbiyyet-ile ve Raḡmān ü Raḡımlıḡ-ıla zāḡirde ve bātında ‘ācilde ve ācilde mün‘imlīḡ-ıla ve ḡıyāmetde daḡı mālikiyyet-ile ḡıḡatladuḡı kendisinüñ ḡamd (6b) ü ḡenāya istiḡkākın bildürmekdür ki Ḥaḡ Te‘ālādan ḡayrı bir ferd bu ḡıḡāt-ı ḡāmide ile meḡḡūf u maḡmūd olmaḡa lāyık degıldür. Ḳanda ḡaldı ki ma‘būd ola. Çünki Ḥaḡ Te‘ālā ‘ālā ḡarīḡı‘l-ḡayba kemāl-i ḡıḡāt-ile ittiḡāfın bildürdü. Diledi ki zıkr olunan ḡıḡātuñ meḡḡūf-ı ḡā‘ib-iken ḡuzūra ve ‘ilmde iken ‘ayna gelüp Ḥabībullah mi‘rācdā ḡuzūr-ı Ḥaḡda ḡuḡūd-ile namāz ḡılduḡı gibi mü‘min ḡulları daḡı namāza ḡurmaduḡda Mevlāsına ḡıḡāb-ile münācāt itsünler iḡün ḡā‘ibden ḡıḡāba iltifaḡ idüp *ıyyāke na‘būdū* diseler, ya‘ni ḡu ḡıḡāt-ı ‘izām-ile meḡḡūf olan Rabbumuz Allāḡ! ‘İbādetümüz ve isti‘ānemüz saña maḡḡūsdur, senden

⁸ Biz, onları yemek yemez bir beden yapısında yaratmadık. Onlar ölümsüz de değillerdi (Enbiyā Süresi, 8).

⁹ Onlardan her biri Naim cennetine gireceğini mi umuyor? (Me‘āric Süresi, 38).

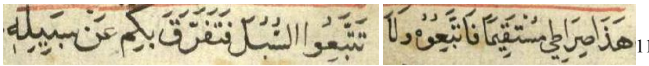
ğayrı Ma' bûd ve Müste'an olmağa lâıyık kimesne yoğdur dimekdür ve *ıyyāke ensta'in* ya' ni senden 'avn ü 'ināyet taleb iderüz ki 'ibādetün emrine imtişāle ve müdāremete tevfiğ viresin. Tā ki 'ibādetümüzi huđu' u huşü' ü hużür-ı kalb-ile edā idüp zu'afā kullaruña 'avn ü 'ināyetün birle vesāvis-i şeytāniyyeden (7a) kalbümüzi maşün u maħfuz kıl. Tā ki 'ibādetümüzi hebā eylemeye. *İhdinā's-sırāta'l-müstakim* vağtā ki kul yā Rabbi senün 'ibādetüne müdāvemete senden 'avn ü 'ināyet taleb iderüz didiler ise Hağ Te' ālā ke'ennehü didi ki: "Ey kullarum! Benden ne nesneye 'avn taleb idersiz?" Ke'ennehü kullar daği didiler ki: "Yā Rabbenā! Bunu isterüz ki bizi tariğ-i müstakime, ya' ni Qur'an yolına kulavuzlayasın." didiler. *İhdinānuñ* ma'nası iki vech-iledür. Birisi Fātiħa oğuyan ehl-i hevā ve 'āşilerden ise *ihdinādan* murād, yā Rabbi bize hidāyetün yitişdür ki bizi hevā yolından döndürüp Qur'an yoluna kulavuzlaya ki sırāt-ı müstakimdir ve eger Fātiħa oğuyan mü'min müttakilerden ise *ihdinādan* murād bizi tariğ-i müstakimde şābit kadem eyle ki tariğ-ı Hağdan şaşup hevā yollarına giymeyevüz. Ey bürāder ma'lüm ola ki Qur'an yolu bir toğrı yoldur. Lābüd ol yola giden cennete ulaşur ammā hevā yolları ki cehenneme ulaşdurur, çoğdur. Zirā eşşıyā cehenneme her birisi kendi hevāsı yolu-y-ıla gider. Kāle Te' ālā:

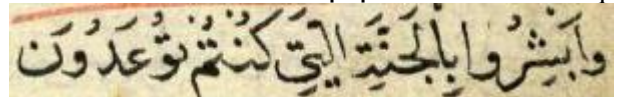
(7b) İbni Mes'ūd rağıya'l-lāhu 'anhu rivāyet ider: "Hağret 'aleyhi's-selām barmağ-ıla bir toğrı hağ çekdi, döndi

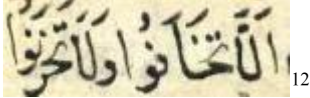
ol hağtuñ iki tarafından çoğ egri hağlar çekdi. Şu şekilde buyurdi ki: Şu ortaki toğrı büyük hağ tariğ-ı müstakimdir. Ol yanındaki egri çoğ hağlar hevā yollarıdır. Ādem oğlı ol egri yollaruñ her çankısına gider, lā raybe cehenneme iletür ammā ol ortaki toğrı yol tariğ-ı müstakimdir. Bu yolu tutup iki yanındaki nefsi-hevāsına itmeyüp giden lā raybe cennete ulaşur." buyurdi. Kāle Te' ālā:

Hağ Te' ālā bu ma'nāyı ta'lim idüp *ihdinā's-sırāta'l-müstakim* diyü telkin eyledi, yani bizi toğrı yola kulavuzla, hevā yollarına gitmeden bizi şağla dimekdür. *Sırāta'l-lezine en'amte 'aleyhim*, ya' ni kullaruñ dir ki, bizüm istediğümüz yol (8a) şol kullaruñ yolıdır ki ni'am-ı dīniyyelerin ve uğreviyyelerin tekmiñ idüp menāşıb-ı 'āliye ile manşüb ve hārem-i ünsüne mensüb eyledüñ ki enbiyā vü evliyā vü aşfiyā vü etkıyā kullaruñdur. Ebu'l-'Āliye nağl ider ki, *en'amte 'aleyhimden* murād Muħammed Muştafādur ve Ebü Bekr 'Ömerdür şalla'l-İlāhu 'aleyhi ve 'aleyhümā. Ebü 'Āşım bu ħaberi Ĥasan Başriye diyüviridi. Ĥasan daği rađıyallāhu 'anhu çasem idüp vallāhi Ebu'l-'Āliye şādığdur didi. Ba'zilar didiler ki hağret-i Hağkuñ mün'amün 'aleyhim kulları anlardır ki şıdğ-ıla inābetleri ve iğlāş-ıla imānları ve ħüsn-i 'ibādetleri sebebi-ile Hağ Te' ālā anları sevüp

kulları beyninde urundu eyüp yevm-i ba'sde

beşāreti-ile mübeşşer olan kullarıdır. *Ğayri'l-mağdubi 'aleyhim*, ya' ni yā Rabbi, kıyāmetde bizi mağzül eyleme. Şol *mağdubun* yehūdiler gibi Qur'an yolunu terk itdiler. Ğayrı kelimesi *sırāta'l-lezine en'amte 'aleyhim* cümlesinün şıfatıdır. *Mağduba* muzāf (8b) olmağ-ıla fi'l-cümle ġayruñ ibhāmı ref' olduğı-çün ya' ni ancılayın mün'amün 'aleyhim ki *mağdubun 'aleyhimlerün* daği *velā'd-dāllinün* ġayrıdır yāğūd ġayra manşüb olup ħāl olsa *ellezineden velā'd-dālline* ya' ni naşārā ta'ifesi gibi hevālarına tābi' olup Hağ yolından şapanlar yolına gitmeden bizi şağla. Su'al eylediler ki yā Resülallāh! Mağdublar kimdür ve dāllin kimdür? Hağret 'aleyhi's-selām cevāb buyurdi ki, mağdubdan murād yehūdilerdür ki anlaruñ ħağkında Hağ Te' ālā *vebā'ü bi-ğadabin 'alā ġadabin* buyurdi ve *velā'd-dāllinden* murād naşārā ta'ifesi ħağkında *ğad dallū 'an sevā'is-sebil* buyurdi. Āmin elifün meddiyle ve çasrı-y-ıla daği ma'nası birdür ammā mīm teşdid ile oğumağ ġalağdur. Ma'nası, "Yā Rabbi! Du'amuz müstecāb eyle dimekdür." Süre-i Fātiħayı oğuyan āğirinde āmin dimek

¹⁰ Nefsiniñ arzusunı ilah edinen, Allah'ın; (halini) bildiğı için sapırdığı ve kulağını ve kalbini mühürlediğı, gözüne de perde çektiğı kimseyi gördün mü? (Cāsiye Suresi, 23).

¹¹ İşte bu, benim dosdoğru yolum. Artık ona uyun. Başka yollara uymayın. Yoksa o yollar sizi parça parça edip O'nun yolundan ayırır (En'am Suresi, 153).

¹² Āyetin tamamı şu şekildedir: Şüphesiz "Rabbimiz Allah'tır" deyip de, sonra dosdoğru olanlar var ya, onların üzerine akın akın melekler iner ve derler ki: "Korkmayın, üzülmeyin, size (dünyada iken) va'dedilmekte olan cennetle sevinin!" (Fussilet Suresi, 30).

sünnetdür. Enes rađıyallāhu ‘ anhu rāvidür Hāzret aleyhi’s-selām buyurdu ki, imām velā’d-đallin didükde siz āmin diyin taħķikan melekler

(9a) ol hālde āmin dirler. Eger bir mü’min kuluñ āmin meleklerden birinüñ āmin didüğine muvāfık gelse ola ki ol mü’minüñ geçmiş günāhları yarlıganur buyurdu, şadaķa Enes ve şadaķa Resülullāh. Bu dağı ma’lüm ola ki āmin Qur’andan degüldür. Anuñ-çün muşhafda Fātiħanuñ āhirinde yazmak cā’iz degüldür, Qur’andandır diyü i’ tıķad eylemek haťadur, belki küfrdür. Kezā fi Tefsiri’l-Kevāşī anuñ-çün selef-i müfessirin muşhafda Fātiħanuñ āhirinde ceħālet-ile āmin yazılmış bulduķların kaźıdılar.

İkinci faşl: Süre-i Fātiħanuñ Qur’ānuñ iħtilāfi beyānındadır. Kavlü Te’ālā *yevmi’d-dinden* şüyühdan Nāfi’-i Medenī ve İbn-i Keşir-i Mekki ve İbn-i Āmir-i Şāmī ve Ebü ‘Ömer ü Başri ve Ĥamza-i Kūfi raħimehümüllāhu Te’ālā meliki elifsüz okudılar. Zirā melikde mübālaĝa artuķdur, didiler. Ammā ‘ Āşım ve Kisā’i-i Kūfiler elif-ile mālīk okudılar ki mālīkde mübālaĝa melikden artuķdur didiler. Hem Enes rađıyallāh rivāyet ider ki: “Ben Resülullāhdan ve Ebü Bekr ve ‘Ömer ve ‘Oşmān ve ‘Aliden ‘aleyhimüsselām (9b) işitdüm, bu cümle elifle mālīk okudılar.” didi. Ebu’l-leys Eş-semerķandı raħimallāh tefsirinde buyurdu ki: Muħammed bin Şücā’-ı Belhiden işitdüm ki didi: Ben evvelden elif-ile mālīk okurdum, ehl-i luĝatden birisi işidüp niçün mālīk okursın melik okumak eblaĝdur mālīkden, didi. Ben dağı elifi terk idüp melik okur oldum idi. Vāķı’ amda gördüm, bir kimesne eydür: Fātiħayı her okuduķda on şevābı ve on dereceñi eksük ider olduñ. Bu hağisi işitmedün mi? *İkrā’i’l-Qur’āne fehmen müfahhamen*, ya’ ni Qur’ānı okuyacak ĥurūfin ve ĥarekātın tamāmca okuñ dimekdür. Bunı gördükde mālīk ile melik beyninde mużtarib idüm. Bir gün Kuţruba vardum ki, ehl-i luĝatun şeyhi ve muķtedāsıdır. Didüm ki, melik ile mālīkün farkı nedür? Didi ki: Melik pādişāhların birisidür, elif-ile mālīk pādişāhlar pādişāhidur. Ba’de melik kırā’atin terk idüp elif-ile mālīk okur oldum. Kezā fi Tefsir-i Ebi’l-leys ammā Tefsir-i Kāđıda eydür: Āşım ve Kisā’i ve Ya’kūb raħimehümüllāh (10a) elif-ile mālīk okudılar, bu

kırā’at-ı mü’eyyeddür. Bu āyet ki ammā bāķi şüyüh ve ehl-i Mekke ve ehl-i Medīne elifsüz melik okudılar çün şüyüh beyninde iħtilāf oldı. İmām namāzuñ bir rek’atında mālīk ve bir rek’atında melik okusalar be’is olmamaķdur. Ammā *şirāta’l-lezīne*de sırāt aşlında sirāt idi, sīn-ile İbni Keşir Mekki aşlı üzre sırāt okudu. ammā Ĥamza sīn-ile zānuñ maħrecleri birbirine yakīn olduĝı-çün sīni fā şavtına işmām idüp zirāta’l-lezīne okudu. Ammā şād-ile tā iţbāk ĥarfleri olduĝı-çün Nāfi’i ve İbni ‘ Āşım ve Kesā’i ve Ebü ‘Ömer ve sīni şāda kalb idüp bu biş şeyş şād ile şirāt okudılar. İntihā.

Üçüncü faşl:

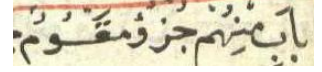
Süre-i Fātiħanuñ fezāyili ve menāfi’i beyānındadır ve ĥurūf-i teħecciden Fātiħada yidi ĥarf yokdur, ol yidi ĥarfün olmaduĝunun ĥikmeti beyānındadır.

Hāzret ‘Aleyhi’s-selām buyurdu ki: Bir kimesne süre-i Fātiħayı ta’zīm-i (10b) tecvīd-ile bir kere okusa Ĥaķ Te’ālā ol kişiyeye Tevrātı ve İncili ve Zebūri ve Furķanı tamām okumuşca ve cemī’-i enbiyāya gelen şaĥāyifi yidi kere okumuşca ecr ü şevāb vire. Übeyye bin Ka’b rāvidür. Übeyye aşĥābuñ Qur’ānda şeyhidür. Yidi kırā’atı Übeyye evvel okumuşdur. Bir gün Hāzret ‘Aleyhi’s-selām buyurdu ki: Yā Übeyye! Saña bir süre ta’līm ideyüm ki, gökden inen kitāblarda anuñ mişli ve nażiri olmaya. Ben didüm ki: Belā yā Resülallāh! Buyuruñ. Hāzret ‘aleyhi’s-selām buyurdu ki: Süre-i Fātiħa ki, seb’a’l-meşānidür, yidi āyetdür. Kañkı mü’min ki anı tertīb-ile ya’ni beyān-ile okuya, her bir āyet ceħennemün birer kaşusına Allāh emri-y-ile sed ola. Ol kuluñ mizānda günāhları ağır gelüp ceħenneme buyrulduķda zebāniler anı ĥaķāret-ile ceħenneme iletüklerinde ceħennemün kaşusın mesdūd bulup bir kaşuya dağı iletüp anı dağı mesdūd bulup yidi kaşusın bile tolaşup cümlesin mesdūd bulduķda bir barmaĝı-y-ıla yirleri ve taĝları yirinden oynadan kaşı zebāniler (11a) bu kařudaĝı sedlerden birisin gidermege tamām kuvvet idüp kaşudan ayırmayalar. Ol ‘aşiyi döndürüp ĥuzūr-ı Ĥaķka getirüp diyeler ki: “İlāhi! Sen bilürsün ki, ceħennemün kaşuların mesdūd bulup çün ceħd idüp açmaduķ ki bu ‘aşī ceħenneme koşavuz, ĥikmetün nedür?” diyeler. Ĥaķ Te’ālā buyura: “Ey ĥuzzān-ı nār! Benüm va’dem böyledür ki, bir kulum süre-i Fātiħayı ta’zīm-i tecvīd-ile bir kere okusa, anı ceħenneme koşmayam. Lākin bu kulumu siz ĥışım-ıla tutup ĥōr u ĥaķāret-ile cefā vü ezā ile süriye süriye ceħenneme iletüp ve hezār şikence ile yidi kaşusın gezdürdünüz. Miĥneti günāhlarıma keffāret iyledük. Selāsil ü aĝlālin alup rızvāna ve ĝilmāna teslīm eyleñ. Süre-i Fātiħa ĥürmetine alup cennetüme iletünler.” Rivāyetdür ki, Cebrā’il süre-i Fātiħayı peyĝambere getürdükde didi ki: “Yā Muħammed! Şimdiye-dek ümmetün ‘aşīleri ceħennemde mu’azzeb olalar diyü ĥavf ü nākidüm hālā emīn ki, Ĥaķ Te’ālā ümmetüne ‘azāb itmeye.” Hāzret ‘Aleyhi’s-selām buyurdu ki: “Yā aĥī Cebrā’il! ne sebebden emīn olduñ ümmetüm ĥaķķında?” Cebrā’il didi ki: (11b) “Vaķtā ki Ĥaķ Te’ālā ceħennemi yaradup ĥisābsuz ‘azāb-ı iķāb-ıla vü kařr-ı belā-y-ıla toľdurdu. Didüm ki:

¹³ O gün kimse kimseye ĥiçbir fayda saĝlayamayacaktır. O gün buyruk, yalnız Allah’ındır (İnfītār Süresi, 19).

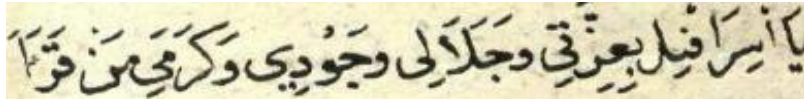
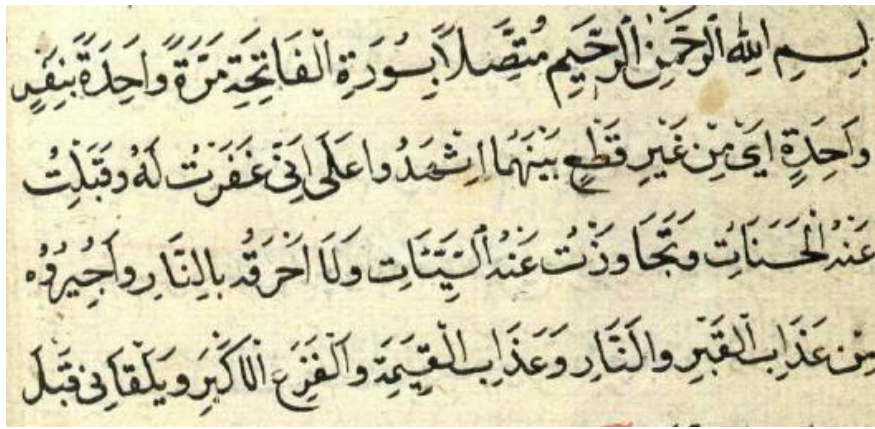
Yâ Rabbi! bu pür-kaḥr ü pür-‘azâb evin kimüñ-çün ḥalḳ eyledüñ? Buyurdı ki: İnsüñ ve cinnüñ ‘aşîleri-çün

ḥalḳ itdüm. Şoñra gördüm ki levḥda yazılmış ve

وَأَنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ لَمَّا سَبَعْنَا أَبْوَابَ كُلِّ

¹⁴ çünkü cehennem cemî’isi bizüm-çün yaraqlanmışdır. Ben daḥi didüm ki: İlähünâ! Bu cehennemüñ yidi ḳapularından ḳıyâmetde ḳurtulur var mıdır? Ḥaḳ Te‘âlâ buyurdı ki: Yâ Cebrâ’il! Ḥabîbüme gönderdüğüm kitâbda bir sûre vardır, yidi âyetdür. Her kim bu sûreyi tecvîd-ile oḳursa cehennemüñ yidi ḳapusını aña ḥarâm eyledüm. Yâ Muḥammed! Beşâret olsun ki ol sûre işbu Fâtiḥa sûresidür ki senden evvel gelen peygamberlerüñ birisine virilmedi. Bildüm ki, senüñ ümmetüñ cehennemüñ ‘azâbından emîn olup cehenneme girmeyeler.” Bu cümle fezâyil tefsîr-i ḥaḳîkatden menḳuldür. Şeyḥ-i Ekber ḥazretleri ki Muḥyi’d-dîn ‘Arabîdür ḳuddise sırrahû Fütûḥâtında isnâd-ı şaḥîhdür diyü ḳasem idüp ḥadîs-i (12a) ḳudsîyi naḳl ider ki, Ḥazret-i Ḥaḳ celle ve ‘alâ melâ’ike-i muḳarrabînden İsrâfile buyurdı ki:

15
الْأَنْبِيَاءِ وَالْأَوْلِيَاءِ

intehâ, ya‘ ni Ḥaḳ Te‘âlânüñ dört ulu muḳarreb melekleri vardır ki İsrâfil ve Mikâ’îl ve ‘Azrâ’îldür. Bunlarüñ Ḥazret-i Ḥaḳḳa ḳatı muḳarrebîdür ve ḳatı ulusı İsrâfildür. Ḥattâ anuñ ‘azâmetinde rivâyetdür: eger dünyâda yidi deñizleri ve baḥr-ı muḥîti İsrâfilüñ başına ḳoysalar ayağına bir ḳatre şu inmeye. Aña ḥiṭab buyurdı ki: “Yâ İsrâfil! Bir ḳulum ki *bismillâhirrahmânirrahîmüñ mîmin el-ḥamdüñ lāmna* ulaşdurup *bismillâhdan rabbi’-l’âlemîne* dek bir nefesde oḳusa, andan âḥirine dek (12b) tamâm bir kere oḳusa, siz şâhid oluñ, ‘izz ü celâlüm ve cüd u keremim ḥaḳḳı-çün ben ol ḳulumı yarlıgaram ve ṭâ‘at ü ‘ibâdetin ḳabûl iderem ve günâhların ‘afv iderem ve ‘azâb-ı ḳabirden ve cehennem ‘azâbından ve feza‘-ı ekberden ḳurtarıram ve ḳıyâmetde ve evliyâdan cemî‘isinden evvel buluşduram.” Ḥuzeyfetü’l-Yemânî raḳıyallâhu ‘anhu naḳl ider: “Ḥazret ‘Aleyhisselâm buyurdı ki: Bir ṭâ’ifeyi tuḡyânları sebebi-y-ile ḳırdılar. ‘İşyânları sebebi-y-ile ‘azâb-ı ḳabr çekerlerdi. Niçe müddetden şoñra bunlarüñ şoyundan bir şabî ḥocaya virdiler. Ol oḡlancuḳ Fâtiḥaya çıkup *El-ḥamdülillâhi rabbi’-l’âlemîn* oḳudu ise Ḥaḳ Te‘âlâ ol oḡlancuḡuñ abâ vü ecdâdıduñ ‘azâbına müvekkel melege emr eyledi ki: “Ol ‘aşîlerüñ ‘azâbların kırḳ yıla daḳ sûre-i Fâtiḥa ḥürmetine ‘afv eyledüm. ‘Azâbların götürüñ.” Tefsîr-i Teysîrde eydür: Sûre-i Fâtiḥa kütüb-i münzelenüñ götürisinüñ ma‘nâsını câmi‘dür. *Bismillâhirrahmânirrahîm* sûre-i Fâtiḥanuñ tamâm ma‘nâsını câmi‘dür. (13a) *Bismillâh*üñ “bâ”yı besmele ile ḥamdelenüñ cemî‘-i ma‘nâsına câmi‘dür. “Bâ”nuñ altındaḡı bir noḳtada bu cümleñ ma‘nâsı mündemicdür. Anuñ-çündür ki İmâm ‘Alî kerremallâhu vechehû buyurdı ki: “Ben bildüğüm ḳadar *bismillâhirrahmânirrahîm* tefsîrin yazsam, ol tefsîrüñ cildini kırḳ ḳatar deve çekmeyeydi. Henüz benüm ‘ilmüm Resûlullâh ‘ilmi ḳatında deryâdan ancaḳ bir ḳatredür.” Bu ma‘nâlar Cübbü’l-Mesâ’îl¹⁶ adlu kitâbuñ ḥâtimesinde tafşîl üze beyân olunmuşdur, bilmek

¹⁴ Şüphesiz cehennem, onların hepsinin buluşacağı yerdir. Onun yedi kapısı vardır ve her kapiya onlardan bir grup ayrılmıştır (Hicr Suresi, 43-44).

¹⁵ “Ey İsrâfil Keremim, varlığım, celalim ve izzetim hakkı için kim: “Bismillahirrahmanirrahim” kavli şerifini Fatiha Suresine bitişik olarak bir kere okursa siz şahid olunuz ki, ben onu mağfiret ettim, (günahlarını bağışladım), onun hasenatını kabul ettim, onun kötülüklerini geçtim, onun dilini Cehennemde yakmayacağım, onu kabir azabından ve büyük korkudan onu korurum. O kişi bana, Peygamberler ve evliyanın bulunduğu tarafından gelir. Yani evliya kullarımla beraber bana gelir.” (Eriş, 2013).

¹⁶ Müellifin kendi eseridir.

isteyen anda göre. Ma'lûm ola ki sûre-i Fâtîhâda yidi harf yokdur dimişdük. Evvelâ yokdur. Zirâ şâ şübür harfidür, şübür helâke dirler. İşâretdür ki sûre-i Fâtîhayı okuyan cehennem mâlikin görmeye. Cim daği yokdur, zirâ cehennem harfidür. İşâretdür ki sûre-i Fâtîhayı okuyan cağîm tamusını ve cehennemi götürisin görmeye. Ha daği yokdur ki, zirâ hâ hüsrân ü hizlân harfidür. İşâretdür ki bu sûreyi okuyan kıyâmetde hizlân ü hüsrân görmeye. Zâ daği yokdur, zirâ zağkûm harfidür. İşâretdür ki (13b) bu sûreyi okuyan zağkûm tamusın görmeye. Şın şekâvet harfidür. İşâretdür ki bu sûreyi okuyan şerr ü şekâvet tarı olmaya. Zı lezâ harfidür. İşâretdür ki bu sûreyi okuyan lezâ tamusın görmeye. Cehennemleri görmeyen lâbüd evvelden cennete girmişdür, zirâ ikâmetde cennet-ile cehennemden gayrı mağâm yokdur. Fe feza' ve firâk harfidür. İşâretdür ki bu sûreyi okuyan kıyâmetde şaff-ı Resüllâhdan ayrılmaya ve feza'-ı ekberden emîn ola. Sûre-i Fâtîhanuñ bir adı sûre-i şifâdur dinilmiş-idi, zirâ hastanuñ üzerine okunsa şifâ bulduğı-çün. Hem Hâzret 'Aleyhi's-selâm buyurdu ki: "Bir marîzuñ maraşı uzasa yâ müştred olsa esâs-ı Qur'an-ile 'ilâc eyleñ, bi-izni'l-lâh şifâ ola" buyurdu. Esâs-ı Qur'an nedir yâ Resülallâh? Didiler. Buyurdu ki: Sûre-i Fâtîhadur ki Qur'anuñ ve sâ'ir kütüb-i semâvînuñ temeli vü bünyâdudur. Ebû Sa'id Hüdri Rağıyallâhu 'anhu rivâyet ider ki, Hâzret 'Aleyhisselâm buyurdu: "Sûre-i Fâtîha her maraşa şifâ ve her ağuya tiryâkdur." (14a) ve bir hadîs-i şerîfde daği geldi ki: "Fâtihatü'l-kitâb ecelden gayrına şifâdur." Hikâyetdür ki, Ebû Sa'id Hüdri Rağıyallâhu 'anhu kârbân-ile sefere çıkdılar. Bir gün köyüñ kenârında kondılar. İttifâkî ol köyün seyyidini ol gün yılan soğmuş. Tiryâklar ve gayrı 'ilâclar eylemişler, aşlâ nef'i olmamış, belki elemi daği terefide olup helâk mertebesine varmış. Kârvâna mededci gelüp seyyidümüzü yılan urup katı bed-hâldür, sizde tiryâk yarağı bulunmaz mı? diyü çağırdılar. Ebu Sa'id: "Ne'am, nâfi' tiryâkumuz vardır." diyüp meldüğüñ yanına gelüp didi: *kalet-n-nebiyyü 'aleyhi's-selâm meni' b-telâ velem yesteşif bi'l-kur'âni lâ şefâü'l-lâhu Te'âlâ*, ya'ni bir kimesne bir yılan mübtelâ olsa daği Qur'an-ile şifâ talep eylemese Allâh aña şifâ virmez diyüp ol meldüğüñ yılan urduğı mağalle üç fâtîha okuyup her okuduğca tükürüğüñ şaçarak teneffüs eyledi. Bi-izni'l-lâh fi'l-hâl râhat olup acısından emîn oldu. Ebû Sa'id dönüp çadırına geldi. Ardınca (14b) bir boğça libâs, biş koyun, biş yük arpa ve bir yük çörek ve on altun, "Tabîb hoca! Ma'zûr tut." diyü çadırının önüne döküp selâmladılar. Nağldür ki, Rûm pâdişâhından kayser hâzret-i 'Ömerüñ hilâfetinde nâme ile ba'zı hedâyâ gönderüp yazdı ki: "Yâ halîfetü Resülulallâh! Bizüm kitâbumuz İncilde buyurmuş ki: Gökden inen kitâblardan bir kitâbda bir sûre vardır. Ol sûre yidi âyetdür. Ol sûreyi okuyanuñ şevâbı dört kitâbı ve şuhuf-ı Âdemi ve şuhuf-ı İbrâhîmi ve şuhuf-ı Mûsâyı okumışcadur ve hem sûreyi okuyan cehennemi görmedin cennete girür, dimiş. Ol sürenüñ 'âlâmeti oldur ki anda hurûf-ı tehciden yidi harf yokdur ki cim ş ze hı zı fe şın hurûfidur ki cümlesi noktalıdır, dimiş. İncili ve Tevrâtı tamâm eyledük, yidi âyetlü sürede bu yidi harf eksük şüre bulmaduk. Eger sizüñ kitâbınızda ol sûre-i şerîfe var ise kerem ü lutf şânuñuzdur ve âşinâ vü bigâneye mürüvvet 'âdetüñüzdür, ümîddür ki kemâl-i (15a) keremüñüzden yazup varan adamumuz ile göndermeyi dirîğ buyurmayasız. Biz de ehl-i kitâbuz, kitâbu'l-lâh her neyise cânumuzdan 'azîz tutup ri'âyet iderüz." didi. Kaçan ki peyk mektûbı hâzret-i 'Ömere telsîm eyledi. Nazar eyledi ve mefhûmına muhtâlî' oldı-y-ısa meclisinde olanlar ile meşveret eyleyüp didi ki: "Le'alle." Sûre-i Fâtîhanuñ mu'cizâtı ve nürâniyyeti kayşere te'sîr ve kalbini imân-ile tenvîr eylemek recâsına yazup peyk-ile kayşere gönderdi. Vaqtâ ki sûre-i Fâtîha kayşere geldi ise şehrinde bir müsâfir 'âlim buldurup getürdiler. Sûre-i Fâtîhayı andan öğrenüp 'Arabca ta'zîm ve terkîm-ile ve muhâbbet-ile okumağa başladı. Sûre-i Şerîfe ta'zîm ve terkîm eylediği-çün Hağ Te'âlâ kayşere tevfiğ virüp kalbini imân muhâbbet-ile tolup kelime-i şehâdeti ol 'âlimden öğrenüp şıdk-ıla imâna geldi ve imân-ile gitdi. Keza fi 'Ayni Tefsîri'l-Hanefî rivâyetdür ki: İmâm Hüseyin oğlu 'Alî ki Zeynü'l-'âbidin dimekle mülâkkağdur 'Abdurrahmân Es-sülemîye ta'lîme gönderdi. Vaqtâ ki Seyyid 'Alî sûre-i Fâtîhaya çıkdı, gelüp babası (15b) İmâm Hüseynüñ elin öpüp önünde Fâtîhayı tamâm okudu. İmâm Hüseyin daği hamd ü şenâ idüp bir boyunluğa biş biñ ağce, bir boğcaya câme taldurup hâdim-ile Zeyne'l-'âbidini hocaya gönderüp Seyyid 'Alî gelüp hocanuñ elin dizin öpüp boyunluğ-ıla biş biñ dizi üstine ve boğcayı önünde kodi. Hoca daği boğcayı açup esbâbları ve harçlığı alup "Allâh berekât vire!" diyü du'â eyledi. Muhammed Küfi nağl ider ki: İmâm-ı A'zam Hâzretleri oğlu Hammâdı hocaya gönderdi. Bir kaç gündün sonra Hammâd gelüp babasının elin öpüp, "Sûre-i Fâtîhaya çıkdum." didi. İmâm Hâzretleri daği hamd ü şenâ eyleyüp bir boğça, bir şof kaftân, bir dülbend ve ton gömlek ve iki biñ daği nağd akce koyup boğcayı bağlayup Hammâduñ eline virüp, "Var bu hediye-i 'özü-ile hocanuñ elin öpüp önünde ko." didi. Varduğda hoca boğcayı açup bu câmeleri ve harçlığı gördükde istiksâr idüp gelüp İmâm Hâzretlerine, "Sultânüm haddümüzden (16a) artuğ harc zağmetine girmişsiz." diyü 'özü eyledi. İmâm Hâzretine hocanuñ bu meblağı çoksuñduğı hoş gelmeyüp didi: "Ey hoca! Yanumda hâzır ol bulundı. Anı sûre-i Fâtîhaya hediye olmağa lâyıq degül idi, hacâlet-ile gönderdüm ve illâ hazâ'in-i arz-ı Fâtîhaya hediye mi olur? Ma'lûm oldu ki bu sûre-i şerîfüñ senüñ katuñda kadri ve hürmeti yok imiş." diyüp oğlu Hammâdı âhir hocaya gönderdi. Ve'l-hâşıl sûre-i Fâtîhanuñ fezâyilinden bu beyân deñizden çatre ve zükât zerre degüldür ki ancak biz nümunesin yazduğ.

İkinci bāb: Vitr namāzının üç rek'at olmasının sebebi ve künüt okunmasının hikmeti ve künütün ma' nāsı ve fezāyili beyānındadır.

Allāhümme ya' ni Ey benüm Allāhum! *innā nesta'inūke* saña tāt at itmede ve ma' şiyeti terk itmede senden 'avn ü 'ināyet taleb iderüz. *Ve nestağfiruke* ya' ni günāhlarımıza senden mağfiret daği taleb iderüz. *Ve nestehdike* ya' ni tārīk-ı müstakīme gitmede senden hidāyeti (16b) kılavuz isterüz. *Venü'minū bike* ya' ni senün vaḥdāniyetüne inanduk. *Ve netevakkeli* 'alayke ya' ni senün üzerüne tevekkül eyledük, tā ki tārīk-ı müstakīmden şaşup güm-reh olmayavuz. *Ve nūsnī 'aleyke'l-ḥayre* ya' ni senden bize yitişen ḥayra eyi rızka ḥamd ü senā eyledüğümüz ḥalde *küllühū* ya' ni senün virdüğün ni' metlerün küllisine *neşkuruke* ya' ni ḥamd ü şükr iderüz. Va' de-i kerīmün üzre ki ni' metümüzi arturasın. *Velā nekfürük* ya' ni ni' metüne küfrān üzre olmazuz ki terk-i şükr idenün elindeki ni' meti zāyi' idersin. *Ve nehla'u* ya' ni i' rāz idüp teberri itdüğümüz şol fācirlerden ki tuğyān 'iştān üzre olalar. *Allāhümme iyyāke na'būdū* ya' ni yā Rabbi 'ibādetümüzi saña maḥşüş iderüz, senden ğayrı ma' būdumuz yokdur. *Veleke nūşallī* ya' ni namāz cemī' -i 'ibādetün görkidür, anı daği taḥşüş saña iderüz. (17a) Lafz-ı şalāt secdeyi müstemil iken tekrār nescüdü püt-perestleri rağmādur ki anlar eliyle yapduğı maḥlūka secde iderlerse bizüm secdemüz Ḥālīk-ı 'āleme maḥşüşdur. Hem secde erkān-ı şalātuñ zübdesi ve 'umdesi olduğı-çün şānına ihtimāmen taḥşīş-i bi'z-zikr eyledi. Şalāt daği böyledür. *Tenezzelū'l-melā'iketü ve'r-rūḥ ve'ileyke nes'ā* ya' ni sa'yümüz ve imānumuz senün tāt atüñdür. *Ve nahfid* ya' ni cehdümüz daği emrüne imtişāledür. *Narcū raḥmeteke* ya' ni saña imānumuz ve tāt atümüz raḥmetün recāsınadır. *Ve nahşā 'azābeke* ya' ni daği bu ḥālāt 'azabuñdan ḥavfumuzdandır. *İnne 'azabeke bi'l-küffāri mülḥık* ya' ni yā Rabbi taḥkīkan elim 'azābuñ ve 'azīm 'ıķābuñ kāfirlere ulaşur. Mülḥak lafzında ḥānuñ kesir-ile ve fetḥa-y-ıla daği cā' izdür ammā ḥızānedür. Ğayrıda ḥānuñ kesiri-y-ile eşaḥdur ammā fetḥi daği şaḥīḥdür, buyurdu. Ammā Şaḥāḥ Muḥtārda "ḥānuñ kesresi-y-ile lāḥīk ma' nāsınadır, lākin fetḥ(a)-ile okumağ şevābdur" dir.

Mes'ele: Su'āl olunursa ki künüt du'āsın bilmeyenlere bedeli ne okumağ gerek? (17b) El-cevāb: *Rabbi'ğ-fir ve'r-ḥam ve ente ḥayru'r-raḥimīn* okuya. Keza fi'l-muḥīḥ fetvā-yı Semerķandiden menķıldür ki künütā bedel üç kere "yā Rabbi" demek kifāyet, ammā şerḥ-i Ṭahāvide üç kere allāhümme'ğ-firli diye dimiş. Ebū'l-Leyṣi'l-Semerķandī bunı iḥtiyār eylemiş. Ammā 'ulemā-yı 'izām meşāyih-ı kirām künüt bilmeyenler bedeline *rabbenā ātinā fi'd-dünyā ḥaseneten ve fi'l-āḥireti ḥaseneten ve kınā 'azabe'n-nān* okumağı iḥtiyār eylemişler. Künütü bilmeyenler bu rivāyetlerün kankısı kendüye kolay ise anı okusun.

Mes'ele: Su'āl olunursa ki vitr namāzının olmağa sebep nedür? El-cevāb: Rivāyetdür ki mi'rāc gice(si) Ḥabīb-i Ekrem şallā'l-lāhu 'aleyhi ve's-sellem ve vaḳtā ki Sidretü'l-Müntehāya yitişdilerse Cebrā'il didi ki: "Yā Muḥammed! Benüm meskenüm ve maḥarrum buradır. Bu maḥalden bir barmağ kadar ilerü geçersen vüçüdüm göyünür. Bundan öte saña cāzibe-i İlāhiyye refīk ü reh-nümādür. Ammā saña ādāb-ı mi'rācdan bir kaç vaşiyetüm vardur, anuñla 'amel eylesin. Evvel kaçan ki ḳurb-ı vişāle yitişesin, (18a) Ḥazret-i Ḥaḳka bā-edeb taḥiyyāt ü tayyibāt idüp ḳible-i ḥafifiyyete müteveccihen ḥudū' (u) ḥuşū' -ı tamm-ile iki rek'at namāz ḳılup bu ḥarīm ü ḥaremden maḥrūm olup girü menziline ḳalan 'āciz yoldaşuñ içün bir rek'at daği zamm idesin ve hem Rabbünle münācāt itdükde namāzdaki gibi nazaruñ mescüdüne ḳoyasın." diyü telkīn eyledükde Ḥabīb-i Ekrem daği vedā' idüp Refrefe binüp şu'ūd eyledi. Ḥarem-i ünse yitişdükde *et-taḥiyyātü li'l-lāḥ* iden soñra ḥudū' -ıla iki rek'at namāz ḳılup bir rek'at daği Cebrā'il için zamm eyleyüp üç rek'ati tamām eyledi ve bir rivāyetde Cemāl Ka'besine yitişdükde bir rek'at ḳurb ü vişāl şükr-ānesi ve bir rek'at daği rıza-yı Allāh için bir rek'at daği Cebrā'il için ḳıldı.

Mes'ele: Eger su'āl olunursa ki ğayrı namāzda künüt okunmayup vitr namāzında okunmaya sebep nedür? El-cevāb: Vaḳtā ki Ḥazret 'aleyhi's-selām *ḳābe ḳavseyni* maḳāmına yitişdi. Ḥazret-i (18b) Ḥaḳka taḥiyyāt idüp izḥār-ı ubūdiyyet için namāza meşrū' idüp iki rek'at namāz hezār ḥuzū' -ı niyāz-ile ḳılup üçüncüye ṭurduğda ḥuzūz-ı rūḥāni ve lüzūz-ı vicdāni ile ğarḳa vü sekre düşüp kendiyi yitürdi. Ba'deḥū şaḥv bulduğda bu ḥālet-i zevḳiyye namāza vü niyāza fāşıla olmağın Allāhdan isti'ānet ve istiğfār ve istihdā idüp *Allāhümme innā neste'inūke ve nestağfiruke ve nestehdike* āḥirine dek okudu ise vitir namāzında künüt okumağ bize daği vācib oldu. Bir ḳavilde Ḥaḳ Te'ālā cehennemī ḳahr u 'azābı āşārından ḥalk idüp envā' -ı 'azāb ü 'ikāb-ile ve ḥayyāt ü 'aḳārib ü belā vü miḥnet zehr ü zaḳḳūm-ile ṭoldurdu-y-isa cehennem didi ki: "Yā Rabb! Beni kimün çün yaratduñ?" Ḥaḳ Te'ālā didi ki: "Seni tālib olanlar için ḥalk eyledüm. Cehennem didi ki: "Yā Rabbi! Beni ḳahr u ḥışmuñla eyle ṭoldurduñ, bu ḥālet-ile baña kim tālib olur?" Ḥaḳ Te'ālā didi ki: "Benüm rızḳımı vü ni' metümi yiyüp geyüp puta ṭapanlar ve kāfirler ve münāfıḳlar ve kitāblaruñ ḥükmi-y-ile 'amel itmeyen (19a) 'uşāt ve ḳullaruma zulm ü cefā eyleyen eşḳıyālar götürisi senün tālibündür." Cehennem daği didi ki: "Yā Rabbe'l-ālemīn! Ol kāfirlere ve zālimlere ben daği tālib (ü) rağıbam. Anları baña ulaşdur, ğidālanayum." didi. Vaḳtā ki "Ḥaḳ Te'ālā Ādem peygāmberi 'aleyhi's-selām ḥalk idüp cennete ḳoydu-y-isa Ādemün ḳiyāmete dek gelecek zürriyeti ebedi cennette ḳalurlar. Ben tek ü tenhā ac u muḥtāc ğidāsuz ḳaloram." diyü cehennem

te'essüf çeküp gâmlandı. Kaçan ki Âdem-ile Havvâ cennetde buğdaydan yiyüp çıkardılsa cehennem nişât-ıla cünbüşe gelüp tamâm harekete gelüp çalkandı. Cehennemün esfelinde bir kuyı vardur ki cümlesinden anuñ 'azâbı eşeddür. Anuñ adı gayyâdur. Gınlığı dünyâcadur ve derinliğün nihâyeti yokdur. Cehennemün şevkı-y-ıla zelzelesinden ol kuyunun kenârında oru taşından birisi yirinden oynayup uçdı. Ol taşuñ büyüklüğü yitmiş kerre Uhud Tağı kadar idi. Âdemün cennetden çıkduğı vaqtden beri giderdi. Şol (19b) vaqte-dek kim Habîb-i Ekrem şalla'l-lâhu 'aleyhi ve's-sellem mi' râc gicesi huzur-ı Hağda namâzuñ üçüncü rek'atında iken ol taş gayyânuñ dibine indi. Anuñ şit ü şadâsı günbüldüsinden yirler ve gökler çalkanup 'azîm zelzele vâkı' oldı. Bu haletün mehâbetinden melekler bile hayrete düşdi. Habîb-i Ekrem 'aleyhi's-selâm dağı bu heybetden bi-ihtiyâr elin birağup namâz hey'etin bozdı. Ba'dehü kendiyi düşürüp el kıaldurup tekrâr tekbîr idüp *Allâhümme innâ nesta'inüke* diyü künüt okudu. Bu dahî ma'lûm ola ki künüt dağı İbni Mes'ud rivâyeti üzre Qur'ândan iki süredür, hattâ İbni Mes'ud kendi muşafınıñ âhîrinde *bismillâhirrahmânirrahîm Allâhümme innâ nesta'inüke ve nestagfirüke ve netrüke men yefcürüke* erince bir süre eyledi. Andan yine bismillâhirrahmânirrahîm *Allâhümme iyyâke na'büdü vele nüşallî* âhîrine dek bir süre dağı bunı eyledi. Lâkin Ebü Bekr Şiddîk ü 'Osmân Zü'n-nüreyn (20a) ve Übeyye bin Ka'b ve gayrı şahâbiler rızvânü'l-lâhi 'aleyhim ecma'in künüt Qur'ândan degüldür diyü İbn-i Mes'uduñ muşafın getürdüp künütü kazıdılar. Ammâ İbn-i 'Ömer rağıyallâhu 'anhü rivâyet ider ki: "Resülu'l-lâh şalla'l-lâhu 'aleyhi ve's-sellem künüt okuduğda iki yirde *bismillâhirrahmânirrahîm* didi. Ben işitdüm."

Mes'ele: Su'âl olunursa ki vitir namâzı farz mıdır yâ vâcib yâ sünnet midür? El-cevâb: İmâm-ı A'zam katında i'tikâden vâcibdür, 'amelen farzdur. Ruhsatı fevt olsa kazâsı lâzımdur. Fâyitesin kaza itmedin ölse sâ'ir ferâ'iz fâyitesi gibi fidye ile iskât için vaşiyet lâzımdur. Ammâ İmâmeyn katında vitir namâzı yatsu namâzınıñ mü'ekked sünnetleridür. Su'âl olunursa ki vitrün farziyyetine İmâm A'zamuñ delili nedür? El-cevâb: Gerçi vitrün farziyyetine Qur'ânda naşş-ı şarih yokdur, lâkin ehadîs-i şerîfede vârid olan rivâyât birbirini mü'ekkid ve mü'eyyid olmağın vücûbın şâbit olmuşdur. Kıavlühü 'aleyhi's-selâm

م وَجِبَ عَلَيْنَا حَسْبُ الْوَيْتْرِ وَالْفِطْرِ

20b

وَالْأَصْحَابِيَّةُ وَتَفَقُّهُ دَوْبِي الْأَحْمَامِ وَخِدْمَةُ الْوَاكِلِينَ كَذَا فِي الْخُرَاتِ وَقَوْلُهُ
عَلَيْهِ السَّلَامُ ادْعُوا يَا أَهْلَ الْقُرْآنِ وَقَوْلُهُ عَمَّ حَافِظُوا عَلَيَّ صَلَوَاتِ
الْوَيْتْرِ وَأَمَّا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذَا لَمْ يَزَلْ اللَّهُ زَادَكُمْ صَلَوَاتِ الْوَيْتْرِ

نَصَلُوا بَيْنَ الْمَاءِ وَبَيْنَ طُلُوعِ الْفَجْرِ 17

Bu hadîs-i şerîf vitrün farziyyetin müfid olur. Zirâ Hağ Te'âlânun buyruğı boynumuza farzdur. Ferâ'izuñ cinsinden ziyâde eyledüğü dağı farzdur. Hağretün 'aleyhi's-selâm Allâh ziyâde eyledi didüğü ba'dehü fe-şallühâ diyü te'kid eyledüğü ve dağı yatsu-y-ıla tülü'-ı fecr arasını vitre vaqt ta'yin eyledüğü bu cümle vitir namâzınıñ farziyyetin müşbit olur. Zirâ ta'yin-i vaqt ferâyize maşşüşdur. Sünnet için müstaķil vaqt yokdur terâvîhden gayrı. Ol-dağı Ramazânun gündüzi şiyâm-ile ve gicesi cemâ't-ile kıyâm-ile emr olunduğı-çündür. Ravzatü'l-'Ulemâda vitrün üç rek'at olduğına vech-i âğar buyurdı ki Ebü Sa'id-i Hudrî (21a) Rağıyallâhu 'anhü rivâyet ider Hağret 'Aleyhi's-selâm buyurdı ki: "Bir gün öyle namâzından şonra Cebrâ'il yitmiş biñ melek gelüp didi ki: Yâ Muhammed Hağ Te'âlâ saña selâm idüp saña bir hediye gönderdi ki senden evvel gelen enbiyâya virmemişdür. Hağret 'Aleyhi's-selâm buyurdı ki: Ol hediye ne maķüle hediyyedür ki yitmiş biñ melek ol hediye ta'zîmen bile geldiler? Cebrâ'il buyurdı ki: Üç rek'at namâzdur ki aña vitir namâzı diyülür. Hağret 'aleyhi's-selâm buyurdı ki: Bu namâzda baña ve ümmetüme ne ecirler vardur? Cebrâ'il buyurdı ki: Bir kimesne er eger 'avrat bu vitir namâzın kılsa evvel rek'atında ol günün bişer vaqt namâzınıñ kuşurına

¹⁷ Müellifin hadis-i şerîf olduğınu söylediğı Arapça cümlede "Beş şey vacip kıldı: Vitir, Ramazan Bayramı namazı, Kurban Bayramı namazı, akrabaya iyilik, anne babaya hizmet etmek..." denilmektedir. Devamındaki hadis-i şerîfler hadis kitaplarında şu şekilde yer almaktadır: "Ey Kur'an ehli, vitir namazını kılın!" (Buhârî, Deavât, 69; Müslim, Zikir, 5-6; 27; Tirmizî, Vitir, 2; Ebü Dâvûd, Vitir, 1); "Allah size bir namazı daha fazladan ilâve etmiştir. Bu namaz da vitir namazıdır. Vitir namazını, yatsı ile sabah vakti doğuncaya kadar geçen zaman içinde kılın" (Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 180, 206, 208; V, 242; VI, 7).

vü sehv ü hařāsına kefarete olup tamām yazıla, ikincisi bu vitiri kılan Hař Te' ālānuñ ' işmetinde vü himāyetinde olup nez' u rūh hālinde imān ü islām-ile hatm ola bi-fazlı'l-lāhi Te' ālā, üçüncüsü kıyāmetde hayr-ı mizānı āğır gelüp Resūlullāhuñ ' alemi dibinde hařr ola. (21b)

Bi-fazlıhı vü keremihı
El-hamdülillāh bu kitab oldu tamām
Ol Resūl-i Ekreme yüz biñ selām
Hem mü'ellifidür Ebu'l-leysi'z-zīlī
Raħmetu'llāhi ' aleyhi yevme'l-kıyām

Biñ üçüncü yılda idi te'lifı
Hem cemāziye'l-evvel idi ihtitām
Du' āsı-çün eylemişdür bunı
Fātiħayı dirig itmeñ ey kirām

KAYNAKÇA

- Aclūnı (1351-2/1932). Keşfü'l-Hafā, Dāru İhyāi't-Türāsi'l-Arabı, Beyrut.
- Bursalı Mehmed Tāhir Efendi (1972). "Muharrem Efendi", Osmanlı Müellifleri, (Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), (1): s. 393-394, Meral Yayınevi, İstanbul.
- Coşkun, A. O. (2001). Abdūlahad Nūrī Dīvānı, MEB Yayınları, İstanbul.
- Eriş Z. (2013). Kısa Surelerin Tefsiri, Erkam Yayınları, İstanbul.
- Kahraman, A. (2017). Bir Sūfi Fakih: Zileli Muharrem Efendi", Somuncu Baba Aylık İlim Kültür ve Edebiyat Dergisi, 24 (206), ss. 64-67.
- Kollektif (1992). Kütüb-ü Sitte ve Şerhleri, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Mehmed Süreyyā (1308-1311). Sicill-i Osmānı, (C. 4), Matbaa-i Āmire, İstanbul.
- en-Nesefi (2019). Et-teysir Fi't-tefsir, (hızl. Muhammed Coşkun), TYEK, İstanbul.
- Telkenarođlu, M. R. (2012). "Zileli Muharrem Efendi (X./XVI. Asır) ve Hediyyetü's-su'lūk Adlı Eseri", C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XVI (2), 303-333.
- Telkenaroğlu, M. R. (2019). "Zileli Muharrem Efendi", Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), (Ek-2): ss. 693-694, Ankara.
- Zorlu, C. (2010). "Ebu'l-Leys Muharrem bin Muhammed ez-Zilī'nin Hubbu'l-Mesāil Adlı Eseri Bağlamında Fıkıh-Tasavvuf İlişkisi", Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı, Sivas.